

situacijo v Sloveniji postavi tako v diahroni (zgodovinske vzporednice – npr. aleksandrinke, šavrinke, služkinje v Ljubljani v preteklosti) kot sinhroni kontekst (primerjalni podatki nekaterih evropskih držav).

Bogomir Novak

**Dean Komel: Humanistični pogovori. Dob pri Domžalah: Miš, 2007
170 strani (ISBN 978-961-6630-24-5), 16,50 evrov**

V samostojni Sloveniji je knjižna produkcija s področja humanistike narasla. Zaradi boljšega razumevanja najnovejšega Komelovega dela naj navedem tri temeljna dela, ki jih imamo v slovenskem jeziku. Heideggrova *Pisma o humanizmu* so izšla že leta 1967 v Izbranih razpravah pri Cankarjevi založbi, delo Karla Jaspers *O pogojih in možnostih novega humanizma* je izšlo leta 2000 pri založbi Apokalipsa, obsežno delo Hannah Arendt *Izvori totalitarizma* pa je izšlo leta 2003 pri Študentski založbi. Komel se sicer ne sklicuje na Jaspersa in na Heideggrova *Pisma o humanizmu*, ampak na Heideggrov spis *Na poti do govorice*.

Ker Komel premišljuje o humanizmu nasproti totalitarizmu, bi bralec lažje razumel njegova stališča, če bi poznal delo H. Arendt *Izvori totalitarizma*, ki je še danes nepresezno po kompleksnosti analize tega pojava. Po Komelovi filozofski interpretaciji se totalitarizem za vse bivajoče zanima le v smislu razpoložljivosti, manipulativnosti ne glede na bit. Bivajoče je zapuščeno od biti tudi v primeru Agambenovega človeka kot *homo sacer*. Tudi slovenski poveljni poboji domobrancev leta 1945 so bili zavestno, a zamolčano dejanje. Komel ugotavlja, da si kljub ovedenju za to dejanje ne priznamo človeškosti tako velikega zločina in ne moremo odpraviti kulta žrtve. Zato je tudi priznanje "žrtev vojne in revolucije" v nevarnosti, da se bo sprevrnilo v svoje nasprotje. Kot H. Arendt tudi Komel ugotavlja, da je totalitarizem znotraj preračunljive arbitrarne logike zožil človekove pravice na državljanske pravice in z njimi izključil Jude. Za storilce ubojev, ki so kot kazniva dejanja zločini zoper človeštvo, je v njihovi "totalitarni držbi" značilna odsotnost etične vesti. Komel se strinja s tezo H. Arendt, da je totalitarizem prikriti nihilizem z absolutnim subjektom, ki si hoče podrediti Zemljo kot planet. Dokler je ta nihilizem prikrit, je resnica odtegnjena. Tudi Huntingtonov spopad civilizacij je možno razumeti na osnovi teh predpostavk.

Prvotni naslov knjige naj bi se nanašal na odnos med filozofijo in humanizmom. Po Komelu naj bi filozofija času postavljala ogledalo. Nekdaj ji je to bolje uspevalo kot danes, ker ji čas uhaja. Čas po eni strani zanika humanost, po drugi strani pa jo potrebuje.

Uvodno besedilo je *Sprememba političnega*. Pomembno vprašanje je, ali ima politika humano ozadje ali pa je le tehnika vladanja. Slednje vodi v apolitičnost in apatijo množic. Veča se BDP, obenem pa zahajamo v brutalnost bivanja. Cilj EU je po eni strani gospodarska moč, ki teži k še več moči, po drugi strani pa se EU sooča s krizo te moči. Identiteto EU tvori njena zgodovina. Njen še nedosežen cilj je medkulturnost v smislu enotnosti različnih kultur, čeprav je večkulturnost dejstvo. Kot opozori Komel, sklicevanje na EU kot enotnost v različnosti kultur in na gospodarsko moč EU pred drugimi celinami pušča pojav t. i. medkulturnosti filozofsko-politično nepremišljen.

Če je totalitarizem izjalovljeni nasledek humanizma, nastane vprašanje, kako ga obnoviti na drugih osnovah. Politična sfera je zanj preveč pragmatična, da bi bila dostopna. Spremembe političnega so po volitvah leta 2004 predvsem površinske, ne pa bistvene. Zanj je ideološko nasilje etični problem slovenstva.

Tudi t. i. družba znanja ali družba učenja, ki samo sebe razume kot odprto družbo, ni nekonfliktna, ker ne zmore elementarne socialnosti in elementarne skrbi za varstvo okolja. Nastaja

nestrpnost zaradi nemarnosti, kar ni etično dobro. Komel zavrača tudi Habermasovo avantgardno Evropo kot zastarel projekt skupaj z njeno enotnostjo v različnosti. Očitno pomeni njeno načelo individuacije demantiranje slehernega univerzalizma, ki se izteče v bivšo veliko ideologijo. Težnjo po svetovnem prestižu EU v svetu ocenjuje Komel kot antihumanistično, ker EU v procesu globalizacije nima nobene prednosti, prizemljujejo jo le svetna razmerja. Sklicevanja na "človekove pravice", pravno in socialno državo ter tehnostnostno etiko le zagotavljajo subjekt proizvodnje in potrošnje. To pa je čedalje bolj nevarno. EU se sme konstituirati le mednacionalno in medkulturno, ne pa kot nadnacija in nadkultura. Tudi o naravi EU vemo več v tem smislu, kakšna naj ne bi bila (npr. megalomanska, evropocentrična, zahodnohegemonistična), kot pa, kakšna naj bi bila. Medkulturnost je za Komela sredina prebivanja, ki je še ni. "Je v neki vmesnosti, na neki poti. Ta vmesnost izpolnjuje smisel tradicije kot prenosa, izročila kot sporočila" (str. 115). Očitno je, da kulturo sveta odkriva medkulturna hermenevtika. To ni kulturni univerzalizem, ki bi razsvetljensko predpostavljala en jezik in idealnega človeka, brez katerega bi ostala le še množica. Medkulturnost pomeni najprej možnost in pripravljane srečevanj ter sporazumevanj in šele potem sam medjezikovni potek obojega. Če drugega z njegovo drugačnostjo in različnostjo občutim kot del sebe, potem so razlike tiste, ki ustvarjajo dialog ter odpirajo prostor in čas. Človek je tisti, ki povezuje in po nepotrebnem ne ločuje, ki je raje blizu kot daleč. *Homo sapiens* je *homo humanus*, ta pa je *homo conectus*. Iz prvotne drugosti ne razumemo le delfskega izreka "spoznaj samega sebe", ampak tudi spoznanje boga.

Med več eseji o humanizmu je tudi esej *Gimnazija po naročilu namesto izročila gimnazije*. V njem je Komel kritičen do površinske reforme gimnazije, ki zanemara njeno tradicionalno izročilo. Današnja povečana "samopostrežniška" izbirnost predmetov ne rešuje vprašanja kakovosti izobraževanja, ker v njej ni prave orientacije. Učenec ne more izbrati spoznavanja sebe, ker reforma ne seže do njegove individualne ravni odgovornosti za rezultate učenja. V gimnaziji ni zastopana humanistika na ta način, da bi bila sredina za kritično mišljenje in dialog, ali na način, da bi omogočala mladim dojeti duhovni smisel sveta. Menimo, da klasična in konfesionalna gimnazija mladim to ponujata v smislu *oblikovanja* (nem. Bildung). Komelova trditev o "izobrazbi brez obraza" in "reformi brez forme" ne velja za vsako devetletko in gimnazijo.

Humanistika je v Sloveniji institucionalno napredovala, dejansko pa naša družba ostaja brez projekta Človeka in s tem brez humanosti. To pomeni, da je njen položaj paradoksalen. Umešča se nekje med znanost in kulturo, tako da je njen status še vedno neopredeljen. Še najlažje jo razumemo kot možnost (hermenevtičnega) sporazumevanja v jeziku glede na njene sposobnosti kritične osmislitve. Aktualna je zaradi potreb po aktualnosti smisla bivanja. Vendar pa krizo smisla doživlja tudi kot lastno krizo in zato prebiva nekje vmes med vasezagledanostjo in odprtostjo pred seboj ter pred drugimi.

V polpreteklem obdobju sta se za humanizem opredeljevali dve filozofiji: marksizem in eksistencializem. Vendar je bila hiba revolucionarne misli razkrita v Pirjevčevi revoluciji biti v smislu biti kot niča. V eksistencialni "biti v svetu" pa se je razkrila beda zgolj lastne kulture. Za humanistično usmerjeno filozofijo ni bistveno samo antropološko vprašanje, kaj je človek, ampak še prej etično vprašanje, kaj je človeško. Odkar je po Adornovi kritiki razsvetljenstva jasno, da se je renesančni um, ki je zastopal humanizem, instrumentaliziral v nacistični industriji smrti, iščemo v postmoderni izvore novega humanizma, ki ne sovпада z globalizacijo sveta. Še več: globalizacija grozi, da uniči svetovnost. Komel razmišlja o možnostih novega humanizma na slovenski in evropski oz. globalni ravni.

Seveda avtor *Humanističnih pogovorov* vseh tem ni mogel podrobneje obdelati. V prezasičenost – redundanco vsakodnevnih informacij o kulturi – vnaša določeno preglednost in smisel. V tem je vrednost predstavljene knjige.